

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

MIRCEA ALEXANDRU BIRȚ

GENIUL

de la neuroplasticitate la realitate

ALTE INCURSIUNI PSIHOGRAFICE

Prefață de

Prof. univ. dr. GHEORGHE BENGA,
membru al Academiei Române

Cluj-Napoca, 2019

CUPRINS

PREFAȚĂ de prof. univ. dr. GHEORGHE BENGA, membru al Academiei Române	9
--	----------

I.

GENIUL – DE LA NEUROPLASTICITATE LA REALITATE

Introducere.....	33
1. Definiția conceptului	37
1.1. Evoluția conceptului	41
1.2. Trăsăturile geniului.....	48
2. Geniosologie	59
2.1. Substrat, investigații	68
2.1.1. Geniul și educația	75
2.1.2. Personalitatea geniului	76
2.1.3. Sexualitatea geniului.....	80
2.2. Geniul: psihopatologie, boală.....	87
2.2.1. Criza existențială	87
2.2.2. Singurătatea.....	88
2.2.3. Continuitate, discontinuitate.....	89
2.2.4. Somnul, visul	91
2.2.5. Asociațiile întâmplătoare, coincidențele.....	92
2.2.6. Extazul, farmacodependențele (extazele artificiale).....	92
2.2.7. Boală, durere, tulburare psihică.....	95
2.2.8. Visul.....	106
3. Geniul și funcțiile cerebrale superioare.....	110
3.1. Noțiuni anatomo-fiziologice și neurocognitive. Generalități	110
3.2. Memoria	114
3.3. Percepția	117
3.3.1. Percepția vizuală.....	118
3.3.2. Percepția auditivă.....	122
3.3.2.1. Percepția muzicală.....	124
3.4. Limbajul	127
3.5. Inteligența	130
3.5.1. Învățărilor	136
4. Funcțiile cerebrale superioare în creație: modele explicative	137
4.1. Creativitatea, bolile cerebrale, substanțe psihoactive. Interferențe neuropsihologice.....	143

5. În loc de concluzii.....	151
6. Și geniile sunt oameni.....	174
6.1. Romantici: J.J. Rousseau, P.B. Shelley, H. Berlioz.....	181
6.2. Victorieni: Ch. Dickens.....	187
6.3. Vizionari: L.N. Tolstoi.....	190
6.4. Moderni, reformatori: H. Ibsen.....	195
6.5. Naivi, dar moderni: A. Bruckner.....	199
6.6. Bizari, originali, borderline: H. Wolf, É. Satie, G. Gould.....	202
6.7. Romantici, depresivi: S. Rahmaninov.....	214
6.8. Expresioniști, sociopați: E. Schiele.....	215
6.9. Realiști depresivi: E. Hemingway.....	219
6.10. Moderni, realiști, anetici: B. Brecht.....	222
6.11. Suprarealiști histrionici: S. Dali.....	223
6.12. Avangardiști, cinici, oportuniști: P. Picasso.....	230
6.13. Comorbidități și alte profiluri psihopatologice: L. Carroll, A. Modigliani, A. Warhol.....	235
6.14. Sinestezici: A. Rimbaud, V. Kandinski, A. Skriabin, O. Messiaen.....	242
6.15. Autiști, sindromul Asperger: Lordul Cavendish, P. Dirac.....	249
6.16. Totuși.....	258
7. Bibliografie.....	263

II.

ALTE INCURSIUNI PSIHOGRAFICE

1. Suicidul și agresiunea în Biblie. Reflecții la moartea Regelui Saul.....	291
2. Romantism și suicid.....	297
3. Bolile și moartea lui W.A. Mozart.....	305
4. Patografia lui Victor Hugo.....	322
5. El Gebal (Elagabalus) sunt eu - Antonin Artaud. O existență dominată de teatru și psihopatologie.....	343
6. Marguerite Yourcenar între exil și universalitate. Demers psihopatologic.....	355
7. Restricțiile alimentare și anorexia psihică din practicile religioase. Considerații psihodinamice.....	374
8. Vindecări inexplicabile în miracole și stări mistice. O perspectivă spirituală și cognitivă.....	391

INTRODUCERE

„Nu căuta deloc, tinere artist, ceea ce este geniul.

Îl ai tu: îl simți tu însuși.

Nu-l ai: tu nu-l vei cunoaște niciodată.”

J.J. Rousseau

Geniul, vocabulă, rostire, provoacă emoție, respect și deschide ușile istoriei, întrucât cu o forță neobișnuită contribuie nemijlocit în domeniile cunoașterii, creației, în dezvăluirea secretelor universului. Aura sa misterioasă, realizările, îi conferă o imagine eroică, mitică, exercitând efecte de cele mai multe ori copleșitoare, seducătoare, mai ales când se confundă cu celebritatea. Nu putem raporta geniul numai la creație, realizare, dar și la personalitatea sa. Ce îl face să se deosebească de noi, muritorii de rând, cel invocat cu apelativele *Este un geniul, Ești genial, Genial...*

Substantiv, adjectiv, atribut, râvnit, contestat, glorificat, geniul are propria sa istorie. Ani de zile i s-au dedicat mii de pagini și de cercetări care au încercat să-l definească, să-i traseze granițele, să-i găsească enigmaticele, să-l reproducă. Pionier, revoluționar în domeniul cunoașterii, al artei și al științei, geniul intrigă, fascinează. Dotat cu o curiozitate ardentă, care-i permite să sintetizeze rezultatele căutărilor sale, în geniul se află confluența și vârtoarea, expresia credinței, a forței confuze, simbolismului obscur și bogat, propriu Evului Mediu și neliniștea, sensul perspectivei infinite, ce se deschide în fața spiritelor superioare, voința neobosită de a ști din Renaștere.

În dicționare, definiția geniului este amprentată de „romantici” ca putere intelectuală, extraordinară, care se manifestă în special în activitățile creatoare.

Deseori geniul se suprapune și cu o persoană foarte inteligentă, cu un IQ foarte ridicat. Știința a speculat această calitate, contribuind la îmbunătățirea performanțelor intelectuale, astfel că persoanele supradotate intelectual se află deja în competiție cu inteligențele artificiale. În acest sens specialistul în inteligența artificială, Margaret

Respons: Boden, definește geniul creator drept „acea persoană înzestrată cu abilitatea de a veni cu idei noi, surprinzătoare și valoroase”, criterii folosite de Oficiul de Invenții și Mărci al SUA atunci când se decide dacă o invenție va fi patentată sau nu.

Subiect, capitol de excepție al existenței umane, geniului i s-au dedicat armate de investigatori, cercetători. Dispunem astăzi de numeroase informații datorită colectivelor interdisciplinare. Studiarea creativității reprezintă un punct nodal, o piatră unghiulară, piața fiind actualmente inundată de o sumedenie de tratate, cărți, scormonind biografiile, familiile, copilăria, personalitățile, inteligența aspiranților la geniu, fiind adevărate lucrări de referință. Nici nu este de mirare că a apărut știința geniosologiei, rezultatele cercetărilor fiind expuse în reviste de specialitate bine cotate.

Este adevărat însă că aria cercetărilor s-a concentrat în special asupra a ce este geniul și mai puțin pe cum este și unde apare.

Dezvoltarea geniului uman a fost și este condiționată de mediul cultural, de creșterea demografică, de rata progresului în cadrul productivității economice și de capacitatea tehnologică. Modificările ratelor progresului societății umane sunt dependente de descoperiri, de abilitățile oamenilor de a-și îmbunătăți condiția de existență.

Însăși aserțiunea că numai 10% din creierul nostru este funcțional, datorată unei greșeli de exprimare, s-a dovedit caducă, cercetările întreprinse în cadrul noii discipline, neuroplasticitatea, demonstrează potențialul creativ și interdependența a celor 100 miliarde de neuroni care-l compun.

Parafrazându-l pe Roland Barthes („Creierul lui Einstein”, în *Mitologii*, pag. 110-112, Ed. Vellant, București, 2015), geniul este vorbă, expresie, dar nu una oarecare. Sistem semiologic, formă, semnificație-semnificant, sens, lectura și descifrarea geniului este anevoioasă, istoria și geografia sa întrepătrunzându-se, suprapunându-se mitului. Glorificat, geniul atinge apogeul în secolele XV-XIX. Din secolul XX asistăm la demistificarea geniului, proces inexorabil, în urma raportării la alte sisteme de valori, al impactului cu celebritatea, cu surpriza, devenind o etichetă supusă vulgarizării, locul său fiind uzurpat de computer, de suprainteligența umană artificială, genialitatea devenind o însușire firească al creierului nostru.

Respect pentru oameni și cărți

Cu toate acestea creierul rămâne un obiect mitic într-o lume de roboți, care înaintează încet, dar sigur, în universul romanelor de anticipație. Creierul lui Napoleon, Lenin, Einstein, alimentează legenda geniului. Disecarea, investigarea creierului lui Einstein, donat unor două universități americane, demitizează geniul, reducându-l la materie energetică, funcțională, gata să ne prezinte, sub o formulă concentrată, secretul vieții, al universului. Creierul creator al gândirii, ideilor, soluțiilor, devine o „mașină” cu un mecanism special, într-o eră în care laboratoarele lucrează neîncetat să devenim genii, să producă o suprainteligență.

Silicon Valley reprezintă, în acest sens, un experiment incitant, un studiu deschis, dar și o provocare...

În prezent s-a demonstrat că stimulările electrice și magnetice ale creierului au capacitatea de a ne induce, nouă oamenilor obișnuiți, capacități similare savanților, inhibând centrii de control din emisfera stângă și lăsând loc pentru creativitatea emisferei drepte. Într-un viitor apropiat tehnologia cu laser va domina substituțiile senzoriale, implantele cerebrale, iar noile instrumente de stimulare noetică, precum dispozitivul Transformatorul Extrasenzorial Versatil (VEST – Versatil Extra Sensory Transducer), pionier în extinderea *umweltului* (lumea centrată pe Eu), ca și telepatia sintetică, vor deveni accesibile nu numai unui grup restrâns.

Răsfoind impresionanta literatură consacrată geniului constatăm că, deși realizările, aportul creației sunt de-a dreptul fascinante, există totuși un contrast între operă și om. Astăzi, acest lucru ne apare firesc și nici până în prezent nu avem răspunsul la întrebarea legitimă, aparent retorică: Ce-l face pe geniu să devină ceea ce este? Conceptele explicative nenumărate, reflectă conceptele despre viață și nivelul cunoștințelor, în mare măsură ipotetice. Însuși Albert Einstein ne avertizează „toată știința noastră, compensată cu realitatea, este primitivă și copilărească – totuși este cel mai prețios lucru pe care îl avem” (415).

Față de amploarea studiilor genealogice, fizioantropologice, de proiectul Leonardo, de explorarea genomului, care ne oferă noi perspective privind înțelegerea sa, nu putem rămâne indiferenți.

Geniul nu este un rezultat numai al interacțiunii dintre intelect, creativitate și mediu, dar și al unei aptitudini exemplare

de tip perceptiv la nivelul unor funcții, a conexiunilor acestora cu gândirea. Ca și universul, misterele geniului ne vor intrigă. Explorarea sa și rezultatele obținute se află într-o continuă dinamică, iar scăpările de geniu le vor condimenta, diferenția (472).

Creația, aportul, strădaniile geniului ne obligă să ne plecăm cu reverență în fața sa. Întotdeauna geniul a fost creativ, constructiv, contribuind benefic în istoria, progresul umanității? În mod firesc geniul se asociază cu binele. Atunci când efectele sale sunt destructive, când își folosește calitățile umane în scop nociv, noțiunea de geniu ne apare incompatibilă.

O bună judecată, capacitatea înnăscută de a învăța, rațiunea, modul de a le exprima, de a le concretiza sunt elemente care imprimă viabilitate, dinamică inteligenței umane, dar și posibilități în elaborarea și dezvoltarea supra inteligențelor artificiale, a mașinilor ultra inteligente, a realizării exploziei de inteligență, care lasă cu mult în urmă inteligența umană. Seducătoare revoluție, incitantă, dar ce se întâmplă când ea va scăpa de sub control? Ne-am situa oare în domeniul geniului răului, pe care istoria societății umane ni-l pune la dispoziție prin unii „lideri binefăcători”, „părinți” ai popoarelor, ai națiunilor?

În abordarea subiectului propus încerc să expun sumar, tangențial, rezultatele unor cercetări din domeniile neuroștiințelor, ale psihopatologiei, ale imagisticii cerebrale, referitoare la creațiile și personalitățile ființelor de excepție, numite și genii, în contextul nenumăratelor variabile și al complexității problemelor existente.

Ilustrarea unor aspecte psihopatologice ale personalităților și creațiilor se înscrie în acest demers. Incursiunile psihografice sumare ne dezvăluie că geniile sunt totuși oameni, deși dispun de inteligențe supradotăte și de performanțe până atunci inegalabile. Prăpastia, care se degajă uneori, între conceptele morale, umaniste preconizate, invocate și în realitate neasumate, provoacă consternare, stupeoare. Bizareriile comportamentale, aparent amuzante, conferă culoare, în timp ce boala, sub aspectele sale de compasiune, înțelegere, întregind imaginea geniului, fără a epuiza demersurile explicative ale substratului său.

1. DEFINIȚIA CONCEPTULUI

Ideal, aspirație, realitate, geniul exprimă o personalitate excepțională a cărei contribuție și recunoaștere este înscrisă în panteonul umanității. Definirea geniului se arată a fi hazardantă, niciuna dintre tentative nu va întruni acceptul general al cercetătorilor. Cert este că în prezent noțiunea de geniu a devenit o construcție arbitrară, fictivă a unui arhetip real, tributar unei judecăți societale, care ridică pe pedestalul istoriei câțiva aleși și îi trece cu vederea pe ceilalți îndreptățiți (246).

Geniul umanității este și un bun punct de plecare pentru a privi istoria. De altfel, marele poet Emerson arăta: „Calitățile durează și rămân; oamenii, care au făcut-o (istoria), mai mult sau mai puțin, dispar la un moment dat... Altădată existau îngeri ai cunoașterii și siluetele lor atingeau cerul, apoi ne-am apropiat, le-am văzut resorturile, cultura limitelor și ei au cedat locul altor genii” (Emerson, *Utilitatea marilor oameni*, 1850).

Un secol mai târziu, Thomas Mann în *Doctor Faustus* (1947) constata că respectul pentru geniu la ființele civilizate ale lumii moderne a devenit un substitut al religiilor dogmatice din trecut. „Vocabula geniului este încă nemărginită și conferă prin noblețe, armonie, o sănătoasă umanitate... În această sferă radioasă, elementul demoniac și irațional a avut întotdeauna un rol neliniștitor. Între ea și regatul inferior există o legătură proprie, care provoacă o ușoară teamă; și iată de ce epitetele asiguratoare pe care eu am căutat să i le acord: nobil, uman și sănătos, armonios, nu numai că îi sunt potrivite, dar pentru că este vorba de un geniu pur și autentic, binecuvântat și insuflat de către Dumnezeu...” (297).

Geniul se raportează cunoașterii, forței de a crea, de a descoperi secretele universului, misterul. Cu toate acestea sugerează nebunia și excentricitatea, vigoarea erotică și posibilitatea proteică, rămânând totuși o forță misterioasă, înzestrată cu aptitudini supraumane și cu puteri cvasidivine.

Geniul oferă un acces privilegiat la mașinăria ascunsă a universului, legându-ne cu ultimele vestigii ale lumii. Geniile se raportează epocilor în care au trăit, culturilor acestora.

Conferirea statutului de geniu este acordată de generațiile care succed epoca sa, notează în autobiografia sa Max Planck (357). Statutul geniului în zilele noastre este erodat de rivalitățile naționaliste, religioase, politice, de diferențele în limbaj, organizare socială și libertatea de expresie, astfel încât definiția geniului este atât de neclară încât termenul devine eludat de orice responsabilitate științifică.

Trebuie să ținem cont însă că geniul se decantează de ordinar, de obișnuit, tipurile conferindu-i o accepțiune descompletată, limitată la contribuția propriu-zisă și mai puțin la atributele acesteia, elementul divin fiind înlăturat (157).

În același timp să recunoaștem că geniul, cuvântul, ideea ne preocupă, deoarece se raportează și la propria persoană, aspirații, posibilități.

De altfel societatea, mass-media, știința ne vin în întâmpinare. În acest sens, Revista "Scientific American Mind" ne oferă șansa să ne descoperim propriul geniu interior.

O industrie prosperă a apărut lansând produse educative, sfaturi pentru a cultiva aptitudinile, aspirațiile pentru a deveni precum Leonardo da Vinci, Mozart, Galileo Galilei sau Albert Einstein!!! Imaginea geniului contemporan raportată la Einstein, Marilyn Monroe, Che Guevara, Michael Jackson conferă surse imense de câștig celor care s-au dedicat utilizării imaginii acestora.

Dar specularea comercială a geniului a început însă cu mult, mult înainte. Un exemplu concludent îl avem la sfârșitul secolului XVIII, când „victima” Benjamin Franklin i se plângea fiicei sale, că numele și imaginea sa sunt folosite pe diverse obiecte etc.

În secolul trecut, Albert Einstein era prezentat ca o personalitate distrată, dedicată problemelor științifice, neglijându-și manierele, ținuta vestimentară, tributar plăcerilor, distracțiilor, interpretând Mozart la vioară, pasionat de micile ambarcațiuni, seducând femeile, provocând „furtuni” relaționale cu apropiații săi, în contrast cu inteligența sa, cu introspecția, cu excepționala sa putere de muncă, cu încăpățânarea, cu dorința de a se opune convențiilor, cu

abordarea sa mistică, intuitivă, cu modul de a rezolva problemele cele mai complexe, conferind astfel imaginea geniului neconvențional antisistem, insolit, bizar, întregind originalitatea.

Și iată că geniul devine un simbol, o marcă exploataată comercial, fără nici o reținere. Mai mult, unele genii contemporane sunt apreciate în contrast, în opoziție cu personalitățile politice, care au avut o contribuție nocivă în secolul XX și nu numai. De altfel antagonismul Einstein – Hitler se mai folosește și în zilele noastre (314).

Abordarea geniului, raportată unor domenii variate: artei, filosofiei, teologiei, științei, politicii, este totuși fascinantă, relevând complexitatea noțiunii.

Grand Larousse ne relevă că substantivul *genius* provine din latinul *genius*, divinitate tutelară, devenit ulterior talent. Înțelesurile *geniusului* sunt diferite. În basme se referă la o ființă supranaturală dotată cu puteri magice, dar geniul mai poate semnifica și o personificare alegorică a unei idei abstracte, a reprezentării sale.

Aria geniului mai cuprinde și aptitudinea naturală a spiritului unei ființe capabile de a concepe, de a crea obiecte, concepte de o calitate excepțională. Geniul etichetează și o persoană hiperdotată, talentată. Tot la geniu este inclus și ansamblul caracterelor naturale esențiale unui popor, unei limbi, unei civilizații, care-i conferă originalitate.

Și atitudinea superioară, capabilă de invenție ca manifestare, este denumită deseori genială, adverbul genial ne arată modul magistral, iar adjectivul marca apartenenței geniului, în mod familiar indică admirația sau consimțământul extrem.

După *Littré* geniul: „este talent înăscut, moștenit, dispoziție naturală față de unele lucruri... Termenul de geniu pare să desemneze, nu numai un instinct, marile talente, dar și pe cei care se referă la invenții”.

DEX-ul este mai laconic în ceea ce privește definirea geniului, raportându-l la o persoană ca „cea mai înaltă treaptă de înzestrare spirituală a omului, caracterizată printr-o activitate creatoare ale cărei rezultate au o mare însemnătate”.

Enciclopedia Universală Britannica se referă la geniu ca la „o persoană înzestrată având capacități intelectuale ieșite din comun. O persoană genială dă dovadă de originalitate, creativitate și de

capacitatea de a efectua raționamente și cercetări în domenii care nu au mai fost investigate până atunci”.

Cu toate că de cele mai multe ori geniile și-au pus amprenta asupra unui singur domeniu, studiile au arătat că inteligența lor generală este extrem de ridicată. Genialitatea este considerată o trăsătură influențată atât de factori ereditari, cât și de cei de mediu.

Una din calitățile primordiale ale geniului este noutatea, aportul său în domeniul creativității. Geniul este și poate fi creator în gândire, în tehnică, în eveniment.

Desigur, trebuie să facem o distincție între geniu și talent, inspirație și imaginație, invenție și imitație.

Geniul trebuie diferențiat de talent, care definește o aptitudine particulară de a face ceva, fie o capacitate, un har, aporturi remarcabile într-un domeniu artistic, literar etc., într-un cuvânt o persoană dotată într-o anumită activitate. Bach, Mozart și Beethoven au fost genii, Salieri sau Telemann au fost talente minunate (151).

Geniul este revelație într-un domeniu. Astfel, în muzică Richard Wagner este un exemplu prin contribuțiile sale în armonizare, Meyerbeer pentru puterea mijloacelor de orchestrare, Weber pentru invenția melodică, iar Berlioz în arta de a face să se spargă brutal formele muzicale tradiționale.

Savantul francez Charles Richet (380) constata că este greu să definești omul de geniu, fiind imposibil să se stabilească o limită absolută, o demarcație naturală, precisă între omul de geniu, omul de talent și omul mediocru. Oamenii de geniu, pentru Richet, sunt inițiatori și mai ales originali; sunt altfel decât contemporanii lor, eludând norma, o excepție, care adesea va glisa, derapa fie către alienare, fie către a deveni un *altul*. Geniul este creator în gândire, tehnică, eveniment.

Părintele psihiatriei constituționale, marele psihiatru german, E. Kretschmer, în opusculul *Oameni de geniu*, în urma unei analize multidimensionale a noțiunii și a raporturilor cu procesele mentale, definește operațional geniul: „titlul de geniu ar fi justificat, în primul rând, de calitățile personale ale purtătorului și nicidecum de conjunctura sociologică.... Aceasta semnifică că există calități specifice în personalitatea geniului însăși, în operele sale, care poartă pecetea sa, calități la care societatea trebuie să reacționeze

în mod obișnuit prin judecăți de valoare pozitivă. Noi vom califica drept genii personalitățile care sunt capabile să inspire aceste judecăți de valoare pozitivă unui important grup uman, într-un mod durabil și într-un grad ridicat, rar atins, dar cu o condiție, ca aceste valori să fi izvorât necesar din structura psihologică particulară a purtătorului său și nicidecum când ele se datorează împotmolirilor esențiale în urma unui hazard fericit sau a conjuncturii”.

Introducerea acestor restricții în definiția geniului îi permite lui Kretschmer să-i distingă net de cohorta de eroi și de mari oameni, adesea legați de un context social și de un ideal moral și estetic (256).

Geniul presupune **descoperire, invenție și recunoaștere**, diferențiindu-se de ideea generoasă, dar mai puțin realistă, a geniului necunoscut. Accentul trebuie pus pe descoperire și recunoaștere, invenția implicând noi soluții, tehnologii pe baza unor descoperiri, principii deja cunoscute, pe noi conceptualizări și elaborarea unor principii noi, rafinarea unor lucrări și concepte preexistente (413).

Geniul este o ruptură cu timpul său și cu istoria sa. Inspirația sa revoluționează, reînnoiește artele, științele, modul unei mutații, orientează profund și durabil modalitățile, tipurile de a gândi.

1.1. Evoluția conceptului

Conceptul de geniu îl regăsim în istoria umanității sub forma unor sintagme și interpretări multiple.

Filosofii greci considerau că geniu este similar noțiunii de *daimon*, voce interioară, spirit, muză capabilă de inspirație, pentru cei dedicați poeziei, științei și înțelepciunii, un dar celest, atribut al zeilor.

În Roma Antică conștiința divinizată a fiecărui om, geniul tatălui, era onorată pe altarul familial.

În secolul XV, *talentul*, raportat inspirației daimonului, se adresează cultului marilor oameni înscriși ca eroi de către contemporanii lor.

Conceptul de geniu devine unul *elitist* în secolul XVI, asociindu-se unei contribuții originale, care marchează destinul umanității, înscris în nemurire. Pe lângă domeniul artistic, sintagma geniu se extinde și în alte sfere, precum invențiile, dominate de